

Antal Mária

DRÁMÁK, HAZÁK ÉS PROFÉTÁK: A MAI ROMÁN DRÁMAÍRÓK SORSÁRÓL

Peca Ștefan mai román drámaíró hivatalos honlapját olvasva a Cronologie (Kronológia) menüpont befejező sorai megrázóan hathatnak: „2013. Szinte senki sem keresi már fel. Egyre magányosabb. Sokat iszik. Káromkodik. Hosszú körme, haja és szakálla nőtt. Túlsúlyos. Atlétatrikóban üldögél, sört iszik és egyfolytában tévézik. Már nem tud írni. Természetesen barátnője sincs. Sokat cigarettázik és a közeli téren játszó gyerekeket bámulja. Ősz elején, mindössze 31 éves korában, Peca ismeretlen körülmények között távozik az élők sorából. Lakása száználmas látványt nyújt. Temetésén csak néhány gyerekkori barát és a családtagok vesznek részt. Bár szerette volna nagy bulival ünnepelni életének ezt a fontos eseményét, sajnos az ünneplés elmarad.”¹

A szomorú jövőprojekció szerencsére nem igaz, Peca él és virul, legújabb darabjai a bukaresti Teatrul Luni de la Green Hoursban, Románia talán legelső 1989 utáni alternatív színházi helyszínén láthatóak. Az elhanyagolt és elfelejtett szerző száználmas halálának víziója talán érthetőbb, ha a kronológia 2008–2013 közötti időszakát is figyelembe vesszük, amikor (a fiktív életrajzi adatokat beékelő) Peca New Yorkban mutatkozik be, Tony-, Pulitzer-, majd irodalmi Nobel-díjat kap, hogy aztán Bukarestbe hazatérve késelő rablók rohanják le a repülőtéren, ahol egyetlen román újságíró sem kíváncsi a világhírű szerzőre. Az életrajz bizonyos részei azért igazak: Peca Ștefan valóban megjárta Londont és New Yorkot, szövegei tényleg eljutottak több külföldi színpadra, sőt Romániában is többször díjazták már. Mégis kívülről érzi magát, olyanak, akit a mai román színház egyáltalán nem, vagy csak kevéssé fogad el.

A 2002-ben Bukarestben indult dramAcum² csoport alapító tagjaként érvényesülő Ștefan mintha egy ismétlődő drámaírói sorsot írna fiktív életrajzában: Caragiale, Ionescu, majd Matei Vișniec múltbéli száműzetése valószínűsíti, a kortársak kívülállóság-érzése pedig megerősíti ezt az életpálya-képet. Gianina Cărbunariu drámaíró, rendező, a mai román színház egyik legizgalmasabb alkotója, a dramAcum

1 Vö. <http://www.peca.ro/index1.html>.

2 Vö. <http://www.dramacum.ro>.

alapító tagja például egy interjúban elhatárolta magát az idej Nemzeti Színházi Fesztivál (Festivalul Național de Teatru, FNT) által rákényszerített besorolástól, és közölte, hogy nem kíván részt venni a rendezvényen.³ Felháborodásának oka, hogy a szervezők *A holnap színháza* elnevezésű szekcióba válogatták be a nagyszabású Radu Stanca Nemzeti Színházban bemutatott *Solitaritate* című előadást,⁴ melynek Cărbunariu a szövegírója és a rendezője. A 2014-es Avignoni Nemzetközi Színházi Fesztivál hivatalos programjába meghívott produkció ismert színészekkel, például a Purcărete *Faustjában* emlékeztető Mefisztófeleszt alakító Ofelia Popii közreműködésével tárgyalja a társadalmi szolidaritás és a magány aktuális kérdéseit; a sajátos szerkezetű előadás egyik legemlékezetesebb képe a hatalmas méretű román zászlóba belegabalyodott filippínó bébiszitter. Az előadás eredete figyelemreméltó: a Cities on Stage (Városok a színpadon) nemzetközi projekt keretén belül indult, melyet az Európai Bizottság Kulturális Programja finanszíroz, és amelyben Szeben mellett Brüsszel, Göteborg, Madrid, Nápoly és Párizs vesz részt.

Az említett interjúban Cărbunariu azt nehezményezi, hogy a holnap igazi színháza nem kap helyet a nemzeti válogatásban. A rendező-drámaíró FNT-s besorolása kicsit olyan, mintha Bodó Viktort szerepeltetné a POSZT a „fiatal reménységek” kategóriában. A két alkotó összehasonlítása nem véletlen: a sepsiszentgyörgyi Andrei Mureșanu Színház TamPer2 rendezvényének meghívottjaként 2007-ben a mai magyar és román színház párbeszédére kaptak esélyt, a Tamper2 által kiadott kétnyelvű kötetben pedig Bodó Viktor munkája, a *Ledarálnakeltüntem* mellett Cărbunariu *Holnapután-tegnapelőtt* című szövege⁵ jelent meg. Új nevek kellene, mondja az interjú végén Cărbunariu, ha pedig nincsenek, ki kell találni őket. Nézzük meg tehát, vannak-e izgalmas új nevei a román drámának, és ha nincsenek, mit talál ki a román színházi társadalom a frissítés érdekében?

A román színház megújítását a drámairodalom fellendítése révén célzó kezdeményezésekben a kilencvenes évek óta nincs hiány: drámapályázatok, kortárs drámafesztiválok, műhelyek és alkotóközössé-

3 Vö. http://www.observercultural.ro/Ca-artist-nu-vreau-ca-numele-meu-sa-apara-in-aceasta-selectie*articleID_29108-articles_details.html.

4 A cím a „solidar” (támogató) és „solitar” (különálló, magányos) román szavak játékán alapul.

5 Magyarul letölthető: <http://editura.liternet.ro/descarcare/206/pdf/Gianina-Carbunariu/holnaputan-tegnapelott.html>. Ezen az oldalon több kortárs román dráma magyar fordítása is olvasható.

gek igyekeznek támogatni az új drámairodalmat, gyakran hozzájárulva a tehetségek felbukkanásához. Az, hogy a felbukkanás, a díjak, a sikeres szakmai fogadtatás után hány rendező és színházigazgató veti rá magát alkotói lendülettel az új drámaszövegre, már más kérdés. A mai román színház viszont mintha talált volna ellenszert a rendezői és színházigazgatói érdektelenségre. A kilencvenes években Marosvásárhelyen indult Dramafest,⁶ akárcsak a dramAcum, a „rendező = drámaíró” alkotói modellt szorgalmazta, de a helyzettel elégedetlen színházi alkotók nem csak a rendezést szeretnék a drámaírással összekapcsolni: előfordul, hogy színészek, sőt kritikusok vetemednek szöveggyártásra. Így a külföldön való érvényesülés fénye és árnyéka mellett másféle kivülvállás vagy kettős lét helyzete is adódhat, hiszen egyéb színházi foglalkozások felől áramlanak új tehetségek a román drámairodalomba.

A bevezetőben említett Peca Ștefan 2008-ban megjelent írása a fentiek alapján azonosítja a mai román drámaíró-típusokat; felsorolásában a rendező-drámaíró, a színész-drámaíró, a kritikus-drámaíró és az irodalmár-drámaíró kap helyet.⁷ Egy korábbi, Alina Nelega (szintén drámaíró, a Dramafest egyik kezdeményezője) tollából született tanulmányban a kategorizálás többnyire a szövegek milyensége szerint történik: költői, irodalmi, szürrealista, polemizáló, burleszk, poszttextualista drámákról olvashatunk, hogy a felsorolás végén aztán itt is megjelenjen a színész-drámaíró és a forgatókönyvíró, valamint a sehová sem sorolható kivétel: Andreea Vălean.⁸ Mindkét írás azzal a végkövetkeztetéssel zárul, hogy a színházak többségét nem igazán érdekli az új dráma, a legtöbben biztos sikert, kényelmes munkát, kevés bonyodalmat szeretnének, ezért a befutott, kipróbált szövegeket részesítik előnyben. Aki komoly román színpadra szeretne kerülni, fusson be valahol máshol: külföldön, alternatív műhelyben, akárhol. Mivel a fent említett írások megjelenése óta is eltelt egy kis idő, ebbe az irányba érdemes elindulnunk: mi van a román színpadokon? Sikerült-e saját hazájukban, ha nem is prófétává válniuk, de legalább otthonra találniuk a mai román drámaíróknak? És, ha igen, hogyan?

Kezdjük talán a Nelega által kivételként említett Andreea Văleanal. Neki valóban sikerült kilépnie nem csupán Románia, hanem a szín-

6 Vö. <http://www.teatraruel.ro/teatru/dramafest.html>.

7 Peca ȘTEFAN, *Despre dramaturgul român contemporan*, Aurora, http://www.auroramagazin.at/medien_kultur/rumheat_pecarum_frm.htm.

8 Alina NELEGA, *Piese noi și proiecte de resuscitare*, Observator Cultural, http://www.observatorcultural.ro/Piese-noi-si-proiecte-de-resuscitare?articleID_3169-articles_details.html.

ház keretei közül is, a film irányába. Az *Eu când vreau să fluier, fluier (Ha füttyülni akarok, füttyülök)* című drámája alapján készült film 2010 óta folyamatosan gyűjti az elismeréseket és fesztiváldíjakat, bár a forgatókönyvet még egyszer sem jelölték. A fiatalok fejei között és egy szociológushallgató között színházi improvizációban használt játék segítségével kialakuló érzékeny viszonyokból épülő dráma alaptémája az elvágyódás: mindenki más életet szeretne, máshol, az őt is menekülné, ha tehetné. A szerzőnek ez az első, eddigi legsikeresebb szövege magyar nyelven is olvasható a Koinónia Kiadó által megjelentetett kötetben.⁹ Vălean továbbá a 2010-ben a Kolozsvári Állami Magyar Színházban játszott Verespatakról szóló előadás egyik társszerzője. Jelenleg a Teatrul Luni de la Green Hoursban dolgozik több más drámaíróval és rendezővel – a szituációs-improvizatív játékok a mai román valóságot viszik a bárszínház közönsége elé, a televíziós sorozatok mintájára építkezve. Hagyományos színpad nincs, a nézők és a szereplők közötti határ elmosódik.

Így történt 2004-ben is, mikor Gianina Cărbunariu a *Stop the tempo*-val bemutatkozott a Green Hoursban. A *Stop the tempo* azóta magyar színpadokon is látható, első magyar bemutatójának sikere a marosvásárhelyi Yorick Stúdióban a nemzetközi elismeréseket is elnyert *20/20* című előadást eredményezte. A POSZT 2010-es kiadásában díjazott előadás az 1990-es marosvásárhelyi etnikai összecsapás feldolgozása magyar és román színészek részvételével. Mivel ez szöveg még nem jelent meg nyomtatásban, ráadásul háromnyelvű (magyar, román, angol), a legszélsőségesebb példája a próbafolyamat alatt dokumentumokból és ötletekből közösen írt szövegeknek. A rendező-drámaíró az előadást követő beszélgetést a második felvonásnak tekinti – talán ebből is látható radikálisan új elképzelése a dráma formájáról és funkciójáról. A *20/20* valóban egyedi eset, amelyben a dramaturg Boros Kinga és a színészek hozzájárulása is számottevő. A drámaíró, rendező és színész közötti határok összemosása Cărbunariu más projektjeire is jellemző, de szövegeinek egy része mégis megjelent nyomtatásban, néhány magyar fordításban is. Minden munkájában aktuális társadalmi problémákra, helyspecifikus konfliktusokra koncentrál. Színházfelfogásának lényege, hogy a darab témáját adó közösség az elsődleges célközönség, mégpedig azért, mert az előadás segít feldolgozni, továbbgondolni a konfliktust.

9 *Stop the tempo. Fiatal román drámaírók*, szerk. Iulia POPOVIĆI, Koinónia, Kolozsvár, 2008.

A már többször említett Peca Ștefan hasonló elképzelésekkel, de „irodalmibb” módszerekkel alkot. Helyenként pszichedelikus drámáiban rock- és filmsztárok jelennek meg, álomszerű képei azonban mindig a román valóság komor vásznára vetülnek, miközben önmagát is előszeretettel és hatalmas adag öníroniával fűzi bele a történetekbe. A szövegek Osborne-t idéző dühös romantikáját a fanyar humor és az alternatív világok összefonódása enyhíti. A talán legsikeresebb *Sunshine Play* három fiatal szereplője egy bár tetején éjszakázva értékeli át saját helyzetét. Ebben a szövegben érezhető leginkább Peca párbeszédírói tehetsége. A nemzetközi sikereket is elért *Sunshine Playt* megjelenésekor méltató egyik kritika szerint a szerző végre megértette, hogy „az élet nem színház”, és nagyjából a színházi konvenciókba illeszkedve alkotott. A hagyományosabb irányba tett kitérő után mégis „beavatkozóbb” drámák születtek. Ilyenek például a különböző városokról Ana Mărgineanuval közösen létrehozott szövegek, melyek közül a *Târgoviște de jucărie (Játék-Târgoviște)* – saját szülővárosának színpadi térképe – tűnik a legérdekesebbnek. Magyarul az említett Koinónia-antológiában olvasható a rendszerváltást feldolgozó *România 21*. A Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem Stúdió Színpadán hamarosan magyarul látható a *Bucharest Calling*, egy filmes szerkezetű történet prostituálttá vált színésznővel, szakmai válságba kerülő lemezlovassal, mozgássérült anyával, váratlan szerelemmel és hihetetlen fordulatokkal – mindez a bukaresti kánikulában.

Hely- és helyzetspecifikus drámákban igazán nincs hiány: Mihaela Michailov, a kritikusból lett drámaíró például egy mai román család bomlását rögzíti a monológokból és felsorolásokból alakuló *Hogyan győzte le Barbie a világválságot?*¹⁰ című művében, a legfiatalabb generációhoz tartozó Bogdan Georgescu pedig már a *Pá, puszi, Románia!*¹¹ címével jelzi társadalomkritikai hozzáállását. Legújabb projektjében, a Marosvásárhelyi Nemzeti Színházban Georgescu valós esetet dolgoz fel, melyben egy apa a tó jegére lépve választja a halált önmaga és gyermeke számára, mikor az anya valóni szeretne. A regényt és prózát is író Maria Manolescu *Sado-Maso Blues Barjának* címe szintén beszédes.

Most feltehetjük azt a kérdést, amely a konzervatívabb kritikában is gyakran megjelenik: hol a dráma költészete mostanában? Létez-

10 Mihaela MICHAILOV, *Hogyan győzte le Barbie a világválságot?*, ford. BOROS Kinga, Látó 2009. augusztus-szeptember, <http://www.lato.ro/article.php/Hogyan-gyozte-le-Barbie-a-vilagvalsagot-1-rész/1407/>.

11 Bogdan GEORGESCU, *Pá, puszi, Románia!*, ford. BOROS Kinga, Látó 2012. augusztus-szeptember, <http://www.lato.ro/article.php/Pá-puszi-Româniaamp33/2423/>.

nek-e a rögválóságából felemelkedni képes, „egyetemes üzenetű”, több-rétegű, a nyelvet elsődleges kifejezőeszközként használó szövegek? Természetesen léteznek, mégpedig nagy változatosságban, de kevés jut el a színpadig.

Saviana Stănescu művei bizarr költőiséggel mindegyre a kelet–nyugat viszony metaforáit rajzolják, mint például az első szövegek közé tartozó *Apocalipsa gonflabilă (Felfújható apokalipszis)*, 1999). A szerző ma már főleg angolul ír, mivel az Egyesült Államokban tanít drámaírást. Amerika nemcsak a valós és fiktív életrajzokban bukkan fel, hanem témaként is, például az Alina Nelega által szürrealistának tekintett Iosif Naghiu *A treia caravelă (A harmadik vitorlás)* című drámájában, melynek főhőse a Kolumbusz ellen lázadó Martin Alonso Pinzon. A szöveget még a rendszerváltás előtt írta a diktatúrában betiltott szerző, de csak tíz év várákozás után kerülhetett először rádiószínpadra.

Érdekes, hogy a nyelvre, az irodalmi eszköztárra építő drámák gyakran a történelemből nyerne ihletet. Matei Vișniec szintén a betiltott, emigrációban, idegen nyelven sikeressé vált szerzők közé tartozik. A közelmúltat, de egyúttal időtlenül abszurd léthelyzeteket feldolgozó drámái, mint *A kommunizmus története elmébetegeknél* vagy a *Kenyérszéb* gyakran bukannak fel a román és romániai magyar színházak repertoárján, magyar fordításban több drámája is olvasható. A külföldön is elismert atomfizikus, dráma- és prózaíró Vlad Zografi első sikeres drámája (*Petru*) a reformokat bevezető orosz cárról szól, legújabb szövege, az *America și acustica (Amerika és akusztika)* pedig egy önmagát idomító magányos nő története. Zografi színpadi megjelenése azonban nagyon csekély. Alina Nelega is a történelmi múltat helyezi személyes megvilágításba a *Rudolf Hess tízparancsolatában*,¹² hogy majd az *Améli sóhaja*¹³ a nem kevésbé tragikus kisemberi – és újra női – sorsot tárja elénk. Legújabb művében, *A Genovese-hatásban (Efectul Genovese)* a szerző a szekus ügynökléthez fűződő emberi gyengeségek és hazugságok pusztító hatását vizsgálja. Az első két Nelega-szöveg monodráma, a szerző szerint is kimondottan a színészekre építő szöveg. És talán itt lelünk választ a kezdeti kérdésre: hol talál otthonra a mai román dráma?

Színész-drámaírók felbuklására is utaltam a bevezetőben. Már a rendszerváltás után közvetlenül megjelennek a színészek által saját

12 Magyarul letölthető: <http://editura.liternet.ro/descarcare/192/pdf/Alina-Nelega/Rudolf-Hess-tizparancsolata.html>.

13 Magyarul letölthető: <http://editura.liternet.ro/descarcare/175/pdf/Alina-Nelega/Ameli-sohaja.html>.

használatra vagy a pályatársak részére gyártott szövegek, a mai színpadokon pedig egyre több ilyen jellegű drámával találkozhatunk. A színész-koreográfus Gabriel Pintilei 2008-ban megfilmesített *Elevator* (*Felvonó*, 2004) című drámája egy elhagyott gyárépület teherliftjébe ragadt fiatal pár viszontagságairól szól. A színész-rendező-drámaíró Lia Bugnar darabjait egyre több színházban lehet látni, a szintén Férfi-Nő szereplőket mozgó *A hóember* magyarul is olvasható.¹⁴

Az egy- vagy kétszemélyes, a színészre épített szövegek között különleges helye van a színpadi és filmszínész Mimi Brănescu drámáinak. A Green Hours mellett a másik legfontosabb alternatív helyszínnek számító Teatrul ACT projektjeként létrejött előadások, a *Flori, fete, filme sau băieți* (*Virágok, lányok, filmek vagy fiúk*), valamint a *Dumnezeul de-a doua zi* (*Másnap Úristen*) komikus, drámai, helyenként kegyetlen monológjai és dialógusai a színész kreatív energiájából táplálkozva mutatják be költői formában a román valóságot. A nagyon fiatal Elise Wilk *Zöld macskája* (*Pisica verde*) egy, az élet és halál választóvonalán mozgó tinédzsereket megszólaltató szöveg, amely ugyanabból a különböző színházi szakokon tanuló egyetemi hallgatókat alkotóműhelyekben összefogó kezdeményezésből nőtt ki, mint Székely Csaba első drámája.

Itt, az alkotótársakkal együtt dolgozó csapatban találhat otthonra a mai román dráma. Nem csak az, amit a színészek írnak, hiszen a rendező-, kritikus- vagy irodalmár-drámaírók is gyakran a színészekkel, alkotócsoportokkal közösen készítik a szöveget és azzal párhuzamosan az előadást. Most már csak a hagyományba még mindig túl mereven beillesztett kőszínházak eddig érdektelen nagyobbik részének kellene befogadnia őket, hogy Peca Ștefan sötét próféciája ne váljon valóra.

Katarzyna Kołak

MADE (IN) POLAND

A rendszerváltozás utáni lengyel dráma történetének nemzedékváltása éppen tíz évvel ezelőtt zajlott le. A 2003-as évet három többé-kevésbé egyidejű, de különböző színházi szférákra vonatkozó esemény emeli szimbolikusnak tekinthető „korszakhatárrá”. Ekkor alapította meg Tadeusz Słobodzianek a varsói Dráma Laboratóriumot, amely a fiatal drámaírók legfontosabb műhelyévé vált. Ugyanebben az évben jelent meg a *Pokolenie porno i inne niesmaczne utwory teatralne* (*Pornónemzedék és más izléstelen színházi művek*) című nagy sikerű antológia Roman Pawłowski válogatásában, amelynek tíz darabja „szaggatott, lázas” nyelven szólt az ún. X generáció legsúlyosabb tapasztalatairól: a mindent átható nihilizmusról, a kapitalizmusból való kiábrándultságról, az érzelmi kapcsolatok, a család, az egyház stb. válságáról.¹ Piotr Gruszczyński színikritikus pedig *Ojcobójcy* (*Apagyilkosok*) című, a szakmát és a közönséget egyaránt megosztó, nagy vitákat kiváltó könyvében² „tehetségesebb fiatalabbaknak” nevezte az ugyancsak formálódóban lévő fiatal rendezőnemzedéket, amely eretnek, brutális színházi nyelvvel követel helyet a színházi életben.

A kortárs dráma egyre erősödő jelenlétének és (bizonyos közönség körében) divatossá válásának bizonyítéka, hogy néhány évvel később nem csupán a *Pornónemzedék* folytatása jelent meg *Made in Poland* címmel,³ de más antológiák is napvilágot láttak, így a kilenc új drámát magában foglaló *Echa, repliki, fantazmaty* (*Visszhangok, replikák, fantazmagóriák*) című kötet,⁴ sőt egy angol nyelvű válogatás is.⁵ Mindezek a fejlemények a magyar olvasó számára sem ismeretlenek, hiszen nemrégiben Pászt Patrícianak, a Krakói Magyar Centrum alapítójának

1 *Vö. Pokolenie porno i inne niesmaczne utwory teatralne. Antologia najnowszego dramatu polskiego*, szerk. Roman PAWŁOWSKI, Wydawnictwo Zielona Sowa, Kraków, 2003, 5, 12.

2 Piotr GRUSZCZYŃSKI, *Ojcobójcy. Młodzi zdolniejsi w teatrze polskim*, W.A.B., Warszawa, 2003.

3 *Made in Poland. Dziewięć sztuk teatralnych z Polski: tom drugi bestsellerowej antologii „Pokolenie porno”*, szerk. Roman PAWŁOWSKI, Korporacja Ha!art & Horyzont, Kraków, 2006.

4 *Echa, repliki, fantazmaty. Antologia nowego dramatu polskiego*, szerk. Małgorzata SUGIERA – Anna WIERZCHOWSKA-WOŹNIAK, Księgarnia Akademicka, Kraków, 2005.

5 Roman PAWŁOWSKI, *New Polish drama: Polish drama in the face of transformation. Playwrights from Poland*, ford. Waldemar Łyś, Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego, Warszawa, 2008.